Turkish Studies *Social Sciences*

Volume 14 Issue 3, 2019, p. 623-638

DOI: 10.29228/TurkishStudies.22749

ISSN: 2667-5617

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 21.02.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.06.2019

✍ *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (06.03.2019)-Referee 2 (05.03.2019)

This article was checked by iThenticate.

YABANCILAŞMA KAVRAMINDA ANLAM İKİLİĞİ: LİSANSÜSTÜ TEZLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

*Hüseyin Nihat GÜNEŞ**

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, yabancılaşma olgusunun bilimsel çalışmalarda ele alınışı sırasında açığa çıkan anlam ikiliğine dikkat çekmek ve söz konusu ikiliğin ortadan kaldırılabilmesi için gerçekleştirilecek kavramsallaştırma çalışmalarına öneri sunabilmektir. Bu noktada, yabancılaşma olgusunun bireyin iradesi ve bilinci dışında gelişen hali için pasif yabancılaşma, bireyin kısmen de olsa iradesi ve bilinci dâhilinde gelişen hali için aktif yabancılaşma ifadeleri önerilmiş, araştırma içerisinde kategorik bir ayrımın yapılabilmesi için bu ifadelerden faydalanılmıştır. Yabancılaşma kavramının bilimsel çalışmalardaki kullanımında oluşan anlam ikiliğini görünür kılmak adına Türkiye’de bu konuda yapılmış lisansüstü tezlerin incelenerek istatistiksel bir dökümünün yapılması öngörülmüştür. Bunun için betimsel bir çalışma yürütülmüş ve genel tarama modeli kullanılmıştır. Evren içerisinde erişim izni olmayan ve yabancı dilde yazılan tezler elendikten sonra araştırma 215 teze yürütülmüştür.

Yapılan inceleme sonunda, yabancılaşma konusunda 186 yüksek lisans, 29 doktora düzeyinde çalışmanın hazırlandığı tespit edilmiştir. Bunlardan 100 tanesinin, yabancılaşma olgusunun temel tartışma alanı olan Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanı’nda, 115 çalışmanın da diğer alanlarda gerçekleştirildiği görülmüştür. Yabancılaşma olgusunun pasif yabancılaşma anlamı için bir ölçme değerlendirme aracının bulunmayışından hareketle, yapılan çalışmaların kaç tanesinin ampirik kaç tanesinin teorik olduğuna bakılmış, 133 çalışmanın ampirik, 82 çalışmanın ise teorik olduğu gözlenmiştir. Teorik çalışmalar içinde de kavramsallaştırılması ilk kez Seeman tarafından gerçekleştirilen aktif yabancılaşma anlamının referans alındığı tezler mevcuttur. Örnekleme, bu açıdan incelendiğinde 166 çalışmada yabancılaşma olgusunun aktif

* Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, E-posta: hnihatgunes@hotmail.com

yabancılaşma anlamının, 49 çalışmada da pasif yabancılaşma anlamının kullanıldığı anlaşılmıştır.

Araştırma sonucunda ortaya çıkan bulgular, bilimsel çalışmalarda, yabancılaşma olgusunun anlamına ilişkin çelişkili bir tablonun olduğunu ortaya koymuştur. Bu durumda, aynı kavramlarla yürütülen çalışmaların farklı anlam ve sonuçlar yaratarak yabancılaşma olgusunun niteliğine ilişkin bir karmaşa meydana getireceği görülmektedir. Bu nedenle yabancılaşma olgusuna ilişkin yeni bir kavramsallaştırma çalışmasına gidilerek olgunun anlamının nesnel bir niteliğe kavuşturulması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yabancılaşma, Aktif Yabancılaşma, Pasif Yabancılaşma, Seeman, Kavramsallaştırma, Lisansüstü Tezler.

THE MEANING DUALITY IN THE CONCEPT OF ALIENATION: A STUDY ON GRADUATE THESES

ABSTRACT

The aim of this study is to draw attention to the meaning duality which is revealed during the handling of the phenomenon of alienation in scientific studies and to offer suggestions for the conceptualization studies that will be carried out in order to eliminate the duality. At this point, expression of passive alienation for the development of alienation phenomenon outside of the individual's will and consciousness and active alienation expression for the state's development, partly within the will and consciousness of the individual have been proposed and these statements were used to make a categorical distinction within the research. To make the duality of meaning in the use of the concept of alienation in scientific studies in Turkey visible, a statistical cast was made by examining the graduate theses on this subject. A descriptive study was conducted and a general screening model was used. After the theses which were written in the foreign language and unauthorized access were eliminated, the research was conducted with 215 theses.

At the end of the study, it was detected that 186 graduate and 29 doctoral level studies had been prepared for alienation. Of these, 100 were studied in the Social, Human and Administrative Sciences Field where the main area of discussion of the phenomenon of alienation and 115 in other fields. From the absence of a measurement assessment tool for the meaning of passive alienation of alienation phenomenon, it was examined that how many of the empirical studies were theoretical and it was observed that 133 studies were empirical and 82 studies were theoretical. The conceptualization of theoretical studies also includes theses that refer to the meaning of active alienation carried out by Seeman for the first time. When the sample is examined from this point of view, it was understood that the meaning of active alienation in the study of alienation in 166 study and passive alienation in 49 studies were used.

The findings of the study revealed that there is a contradictory picture in the scientific studies about the meaning of the phenomenon of

alienation. In this case, it is seen that the studies carried out with the same concepts will create a confusion about the quality of the phenomenon of alienation by creating different meanings and results. For this reason, a new conceptualization study on the phenomenon of alienation needs to be made an objective.

STRUCTURED ABSTRACT

The aim of this study is to draw attention to the duality of meaning that emerges during the study of the alienation phenomenon in scientific studies and to make suggestions for conceptualization studies that will be carried out in order to eliminate this duality. At this point, expressions of passive alienation were developed for the state of alienation, developing outside the will and consciousness of the individual, and active alienation for the state of the individual, albeit partially and these statements were used to make a categorical distinction in the research. To make visible the duality sense of alienation from scientific studies, conducting a statistical casting is provided by examining the graduate thesis on this subject in Turkey. The main feature that is not expressed in the situation from the first use of the concept of alienation to the near term, but also inherent in the concept is that it emerges and develops under objective consciousness. In other words, the voluntary power of the individual is not active in the process of alienation, which gradually surrounds the individual's ontological state. This reality reveals the complex and challenging nature of the phenomenon, pointing to a point behind even awareness that will be the source of the solution to the problem. In fact, -unless the transformational power of Marx's experience of praxis- in the approaches of names such as Feuerbach, Hegel and Sartre, the phenomenon is well established and inevitable. The condition that makes the concept of alienation in a conceptually distressing condition is not the lack of voluntary consciousness, but its re-use in such a way that will ignore this reality. This distress began mainly with Seeman's work in 1959, which aimed to make the concept objectively measurable. Seeman, who said that he came from the Marxist tradition, felt the need to state that this analysis did not deviate from the Marxist perspective while explaining the dimensions that he hoped would help to determine the quality and quantity of the phenomenon among individuals. However, apart from the dimension of self-estrangement, which is similar to Marxist terminology, there is a trace of voluntary consciousness in all five dimensions that it conceptualizes. This approach places the phenomenon of alienation at a very different stage in terms of quality by carrying it to the dimension of awareness that will be the source of the solution. It is clear that cases that have not yet been brought to consciousness and that are already at the consciousness level will not be treated at the same level. More importantly, such an analysis would lead to concealing the ontologically deeper and demanding delicate state of the phenomenon. In other words, alienation, which is to be identified and remedied from Seeman's conceptualization, is a historically different alienation. The condition that makes the concept of alienation in a conceptually distressing condition is not the lack of voluntary consciousness, but its re-use in such a way that will ignore this reality. This distress began mainly with Seeman's work in 1959, which aimed to make the concept objectively measurable. Seeman, who said that he came from the Marxist

tradition, felt the need to state that this analysis did not deviate from the Marxist perspective while explaining the dimensions that he hoped would help to determine the quality and quantity of the phenomenon among individuals. However, apart from the dimension of self-estrangement, which is similar to Marxist terminology, there is a trace of voluntary consciousness in all five dimensions that it conceptualizes. This approach places the phenomenon of alienation at a very different stage in terms of quality by carrying it to the dimension of awareness that will be the source of the solution. It is clear that cases that have not yet been brought to consciousness and that are already at the consciousness level will not be treated at the same level. More importantly, such an analysis would lead to concealing the ontologically deeper and demanding delicate state of the phenomenon. In other words, alienation, which is to be identified and remedied from Seeman's conceptualization, is a historically different alienation. Seeman, who tries to make the alienation phenomenon measurable, points to five dimensions which he thinks alienation has emerged from; powerlessness, meaninglessness, normlessness, isolation and self-estrangement. In the conceptualization of Seeman, the concept of alienation is firstly reduced to a psycho-social basis and the individual's voluntary status is centered. For example; The individual who makes a choice in the dimension of normlessness, can turn to the most legitimate action according to his own regardless of cultural approval. Again in the 'isolation' dimension, the individual has the option of rebellion. Even if we partially ignore the 'weakness' dimension, all other dimensions refer to situations that can be identified by the individual himself/herself. In this sense, Seeman's approach to alienation falls far from Marxist interpretation. The conceptualization orientation that makes the meaning of the alienation phenomenon complex and contradictory is not limited to Seeman's work. Similar studies by Middleton (1963), Blauner (1964), Kohn (1976), Mau (1982), and Apple (2003) contributed to the root of the problem. The concrete response of the question is manifested in today's empirical studies. In Turkey, especially when we look at the near-term empirical studies in the field of Educational Sciences of the work that deals with alienation, it is seen that they approach to the topic over the conceptualisation of Seeman. In other areas of the social sciences, the same effect may be found to be widespread, although not to this degree. It can also be foreseen that this effect may become increasingly dominant if a new conceptual discussion of the case does not begin. Such a discussion goes beyond the limits of this study. However, studies on alienation in the social sciences can provide concrete data, and the study of postgraduate theses on the subject may provide a starting point for such a discussion. In this study, it is aimed to present the general view of the theses made in different disciplines in the field of alienation on the basis of duality meaning of alienation concept and thus to provide perspective for future studies in this field. In this study, postgraduate theses on alienation were compiled and content evaluation method aimed at reaching a general conclusion was applied and data were collected through document review. The graduate theses about alienation in the thesis database of Higher Education Institution (YÖK) were scanned, and the theses, which were written without permission and written in foreign language, were eliminated and a total of 215 theses were examined, 186 of them being master's and 29 of them were doctoral. One hundred of these theses

belong to social sciences, which is the main discussion area of alienation, while 115 are scattered among other fields. One hundred and thirty-three of the theses in the sample ($f = 215$) are empirical and 82 of them are theoretical studies. The number of empirical studies is 63 in Social Sciences and 70 in other fields. The ratio of the alienation phenomenon to the general empirical studies using the meaning of active alienation was found to be 61.87%. When the theoretical studies that deal with the concept of alienation from Seeman's conceptualization are added, the rate of studies based on the meaning of active alienation reaches 77.2%. This is a clear indication that the perception of the phenomenon of alienation shifts from passive alienation to active alienation. In order to define and preserve the meaning of the case correctly, the area that should be sensitive should be the disciplines such as Social Sciences and Sociology, Philosophy and Psychology. When the distribution of different meanings of alienation phenomenon is examined according to science fields, it is seen that Social Sciences area ($f = 30$) has a share of 61.22% and Sociology, Philosophy and Psychology disciplines ($f = 20$) have a share of 40.81% in the studies that maintain the meaning of passive alienation. However, the share of active alienation meaningful studies in theses about alienation in Sociology, Philosophy and Psychology is 30%. Looking at these indicators it is possible to say that passive alienation-based understanding of the alienation phenomenon in Social Sciences in general, especially Sociology, Philosophy and Psychology disciplines maintains its weight, but active alienation-based understanding has started to enter the literature. The findings obtained in this study show that this sensitivity has not been shown sufficiently in the context of the meaning of the concept of alienation. Especially in a significant part of the studies on alienation in areas other than the social sciences, the concept has been avoided in terms of being able to become an empirical study. The more problematic point is that most studies that deal with the phenomenon through the meaning of active alienation have not even included the concept of passive alienation. This means that the researcher is either unaware of the other meaning or consciously ignores the other meaning, which is a problem in terms of ethics and competence. Active alienation, defined and made measurable by Seeman, is a very useful and functional contribution to addressing an important problem that an individual may face in social life. The problem is that this contribution affects the blurring of the semantic field of another concept that already points to an important problem. The healthiest solution at this stage is to attempt a new conceptualization of the alienation phenomenon where both contributions intersect. This study aims to address this need first and then to contribute to the conceptualization process that is needed. At this point, the concept of passive alienation is suggested for the phenomenon of the alienation developing beyond the will and consciousness of the individual and the concept of active alienation is proposed for the individual's development, albeit partially, within the will and consciousness of the individual.

Keywords: Alienation. Active Alienation, Passive Alienation, Seeman, Conceptualisation, Graduate Theses.

1. Giriş

Bilimsel bir faaliyetin en temel aşamalarından biri; sınıflandırma ve buna bağlı olarak oluşturulan kavramsallaştırmadır. Çünkü bilimsel bir faaliyeti düşünsel diğer faaliyetlerden ayıran en önemli kriter olgusalıktır. Olgusalılık temeline dayanan bilimsel bir düşünce üretme sürecinin her aşamasının nesnel olarak gözlenebilmesi ve ortak ölçme değerlendirme araçlarıyla değerlendirilebilmesi gerekir (Karasar, 12). Özellikle sosyal bilimler alanında nesnelliğin temel aracı kavramlardır. Bir kavram, literatüre, ifade ettiği anlamı tanımlanarak bir kere dâhil edildikten sonra diğer çalışmaların tümünde bu tanıma referans verilerek aynı anlam çerçevesinde kullanılması esastır. Diğer taraftan, o kavrama ilişkin yeni bir değer yükleme veya yeniden anlamlandırma ihtiyacı hasıl olduğunda konuya ilişkin ilk çalışmanın kavram üzerine bir tartışmadan yola çıkması gerekir. Aksi takdirde, aynı kavrama ikinci bir anlam yüklenerek ya da yeniden tanımlanarak yürütülen çalışmalar farklı bir istikamet izleyeceği için ne sürecin ne de sonucun karşılaştırmalı bir değerlendirmesinin yapılabilme imkânı kalır. Kaldı ki sonuçlar açısından bu çalışmalar aynı kategoride bile değerlendirilemez.

Literatüre yeni bir kavramın kazandırılmış olması, ne o kavram ne de o kavramın ifade ettiği gerçeklik açısından nihai bir durum yaratır. Aksine bu, o kavram için tartışma sürecinin henüz başlaması anlamına gelir. Örneğin diyalektik kavramının ortaya çıktığı hâli ile günümüzde ifade ettiği anlam arasında oldukça büyük bir fark vardır. Sofistlerin bir “tartışma sanatı” olarak (Eroğul, 1966: 286) değerlendirdiği diyalektiğin asırlar süren evriminin sonunda Hegel felsefesindeki görünümü ile Marksist terminolojideki anlamı taban tabana zıttır. Öyle ki aynı kavram üzerine bina edilen iki felsefeden ilkinin vardığı nokta mutlakiyet ve istibdat iken ikincisi bir devrim fikridir (Kıvılcımlı, 22). Epistemolojik temelde iki ana felsefi güzergâhı oluşturan bu anlamsal ikilik, *idealist* ve *materyalist* nitelemeleri ile kendiliğinden bir çözüme kavuşmuş olmaktadır. Böylece aynı yöntemi farklı perspektiflerle değerlendirecek çalışmalara uygun bir metodolojinin zemini sağlanmaktadır.

Yabancılaşma kavramının tarihsel kullanımı, diyalektik kavramının Hegelci ve Marksist ele alış biçimlerine benzer bir tezatlığı çağrıştırmaktadır. Hem Hegel’in hem de Marx’ın diyalektiğine iliştilmiş bir tartışma konusu olarak yabancılaşmanın izlediği seyre varmadan, dinsel metinlerde ifade ettiği anlamı, Feuerbach’ın (2004) alaşağı edişine şahit oluruz. Ancak burada diyalektik kavramından farklı olarak yabancılaşma olgusuna ilişkin kavramsallaştırmada bir rafineleştirmeye gidilmediğini de görürüz. Sadece bu örnekten yola çıkıldığında bile, dinin; birinde başlangıç diğerinde sonuç olarak görüldüğü bir süreç nasıl olur da aynı kavramla ifade edilebilir? En azından tek başına. Kadı ki yabancılaşma olgusuna ilişkin kavramsallaştırmadaki sıkıntı bununla sınırlı değil hatta bundan daha derindir.

Yabancılaşma kavramının ilk kullanımından yakın dönemine kadar olan durumunda belirgin bir biçimde ifade edilmeyen ancak kavrama içkin olan temel özellik, nesnel bilincin altında ortaya çıkıp gelişiyor olmasıdır. Başka bir ifadeyle, bireyin ontolojik durumunu yavaş yavaş kuşatan yabancılaşma sürecinde bireyin iradi gücü aktif değildir. Hatta hangi boyutta yaşanıyor olursa olsun birey, yabancılaşma durumunun farkında değildir. İlginçtir ki bu durum Feuerbach’ın din olgusu üzerinden yaptığı çözümlemelerde de ters yüz ettiği din olgusunun bizzat kendisinde de aynıdır. Dahası dinsel metinler, insanoğlunun yabancılaşmış bir varlık olarak dünyaya gelmiş olduğuna vurgu yaparak olgunun iradi bir bilincin dışında oluşma fikrine daha keskin bir nitelik kazandırarak onu, kader noktasına taşımaktadır (Tuğcu, 2002). Benzer durum, Hegel felsefesinde (1991) de göze çarpmakta ve bu felsefe devinimi tarif eden diyalektiğe bile statik bir çehre kazandırmaktadır. Psikanalitik kuramın olguya yaklaşımı dinsel metinlere yakın bir kadercilik ihtiva etse de yeni psikanalistlerin biraz daha öne çıkardığı sosyal faktörler, kuramı bu ithamlardan uzaklaştırmaya (Horney, 2017) katkı sağlamaktadır. Konuya ilişkin daha seküler bir tutum sergilese de varoluşçu felsefe açısından yabancılaşma olgusu, iradi bilincin toplumsal diyalektiğin gücü karşısındaki zayıf karakterinin altını çizmesi nedeniyle karamsar bir tablo arz etmektedir (Bezirci, 1990). Tüm bu değerlendirmeler içinde, praksisin gücüyle umudunu yitirmeyen Marksist yaklaşım en optimist tavrı takınmış görünmektedir (Swain, 2013: 88-94).

Yine de yabancılaşma olgusunun tüm sunumlarında ortak olan nokta, bireyin kontrolünün dışında gelişen bir sürecin varlığına ilişkin gerçekliktir. Bu gerçeklik ki sorunun çözümüne kaynaklık edecek olan farkındalığın bile gerisinde bir noktaya işaret ederek olgunun karmaşık ve zorlu yapısını açığa çıkarmaktadır.

Yabancılaşma olgusunu kavramsal açıdan sıkıntılı bir hâle getiren koşul, iradi bilinçten yoksun olması değil, bu gerçeklik göz ardı edilerek iradi bilinci içine alacak biçimde yeniden kullanıma sunulmasıdır. Bu sıkıntı temel olarak Seeman'ın 1959'da, kavramı, nesnel olarak ölçülebilir bir hâle getirme gayesini taşıyan çalışmasıyla başlamıştır. Marksist gelenekten geldiğini söyleyen Seeman, olgunun, bireyler arasındaki niteliğini ve niceliğini tespit etmeye yarayacağını umduğu boyutlarını açıklarken bu çözümlemenin Marksist perspektiften bir sapma olmadığını ifade etme ihtiyacı duymuştur. Oysaki kavramsallaştırdığı beş boyuttan, Marksist terminolojide *emeğe yabancılaşma* olarak geçen yabancılaşma türüne paralellik gösteren *kendinden uzaklaşma* dışındaki tüm boyutlarda iradi bilincin izi görülmektedir. Bu yaklaşım, yabancılaşma olgusunu, çözüme kaynaklık edecek farkındalık boyutuna atlatarak nitelik yönünden çok farklı bir aşamaya yerleştirmektedir. Henüz bilince çıkarılmamış ve hâli hazırda bilinç düzeyinde yer eden olguların aynı düzeyde ele alınmayacağı açıktır. Daha da önemlisi, bu şekilde bir çözümleme, olgunun ontolojik olarak daha derin olan ve özen isteyen hassas durumunu perdelemeye yol açacaktır. Başka bir deyişle Seeman'ın kavramsallaştırmasından yola çıkılarak teşhis edilecek ve çare aranacak olan yabancılaşma tarihsel olarak var olandan farklı bir yabancılaşmadır.

Kavramsallaştırmaya ilişkin bu çelişkili durumun daha güncel ve somut karşılığı, günümüz ampirik çalışmalarına Seeman yaklaşımının egemen olduğu görüntüsüdür. Türkiye'de, özellikle Eğitim Bilimleri alanında yakın dönem ampirik çalışmalara bakıldığında yabancılaşma olgusunu konu edinen çalışmaların, konuya Seeman'ın kavramsallaştırması üzerinden yaklaştığı görülmektedir. Sosyal bilimlerin diğer alanlarında bu derece olmasa da aynı etkinin yaygınlaştığı tespit edilebilir. Olguya ilişkin yeni bir kavramsal tartışmanın başlamaması hâlinde bu etkinin giderek egemen olabileceği de öngörülebilir. Bu türden bir tartışma bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Ancak sosyal bilimlerin alanında yabancılaşma olgusunu merkeze alan çalışmalara ilişkin incelemeler somut veriler sunabilir ve konuya ilişkin lisansüstü tezlerin incelenmesi böyle bir tartışma için bir başlangıç sağlayabilir. Bahsi geçen tezleri ele almadan önce, yabancılaşma olgusunun kavramsal ikiliğine temel olan bilinç unsurunun farklı yaklaşımlarda nasıl yer tuttuğuna bakmak faydalı olacaktır.

2. Yabancılaşma Olgusunda İrade Temelli Anlam İkiliği

Yabancı kavramı Türk Dil Kurumu tarafından “aileden, çevreden olmayan kimse”, “tanınmayan, bilinmeyen”, “aynı türden, aynı çeşitten olmayan”, “bir konuda bilgisi, deneyimi olmayan”, “belli bir yere veya kimseye özgü olmayan” gibi anlamlar için kullanılmaktadır. Türkçe etimolojik sözlüğe göre ise *yaban* yani “çöl, ova, ıssız yer” anlamından türeyerek “elden olan, yerli, bildik olmayan kimse” anlamına gelmektedir (TDK, 2019). Bu perspektiften bakıldığında yabancı kelimesi, “bilmeme, bilinmeme, tanımama, tanınmama, aşına olmama, aşına olunmama” gibi durumları ifade eder. Böylece yabancı olma durumu, bir kişi, topluluk, nesne ya da durumla aidiyet bağı kurulamaması hâline de karşılık gelir. Bu durumda birey, yabancı olanın da yabancı olduğunun da farkındadır.

Yabancı olma hâli, yadırganan ve üstesinden gelinmesi gerektiği düşünülen bir aşamadır. Yabancı olma hâlinin dönüştürülebilmesi için ya yabancı olan ya da yabancı olunan diğeri lehine değişmelidir. Burada, entegrasyonu hedefleyen bir takas söz konusudur. Yabancı olunanın yabancı olana uygun hale getirilmesi, yabancı olanın iradesini korur ve pekiştirir. Tersine ise, yabancı olanın teslimiyeti ve kendinden pay vermesi anlamına gelir ki bu durum bireyin kendinden başka bir şeye dönüşmesi ve yeni bir yabancı hâline gelmesiyle sonuçlanır. Her iki seçenekte de hedef çözüm olan entegrasyon bir şekilde sağlanmış olur ancak ikinci seçenekte birey, edilgen konuma düşmüş iradesi

zayıflatılmıştır. Entegrasyon, öznel iradede feragat edilmesini gerektirecek kadar önemli midir? Rousseau bu durumu, insanın doğal durumda hiçbir hakka sahip olmaması ile açıklar ve bireylerin, toplum ya da devlet için kendilerinden tamamen vazgeçmek zorunda kaldıklarını (Swain, 2013: 12) ifade eder. Rousseau, Toplum Sözleşmesi adlı yapıtında toplumun ya da devletin bu yabancılaştırıcı gücünü şöyle özetlemektedir;

“... insandan, ona özgü güçlerini alıp yerine, başkalarının yardımı olmaksızın kullanamayacağı, yabancı güçler vermek gerekir. Bu doğal güçler, ne denli ölüp yok olursa yeni kazanılan güçler o denli büyük ve sürekli, kurum da o denli sağlam ve yetkin olur “ (Rousseau, 1999: 79).

Hiçbir bireyin, iradesini teslim ederek kendi kendini köleleştirmeye razı geleceğini düşünmek mümkün değildir. Bu süreç, toplumun bir parçası olma zorunluluğundan hareketle, bilinçsizce gerçekleşen bir durumdur. Öyleyse bu biçimiyle yabancılaşma süreci, iradi temelden yoksundur ve bireyin edilgen hâlidir. Üstelik bu boyutuyla yaşanan yabancılaşma hâlinde, yabancı olanla yabancı olunan arasında gözle görülür bir gerginlik ve çatışma ortaya çıkmamaktadır. O nedenle ki, kavrama en yetkin hâlini veren ve bu sorunun bilinçli eylemle, praksis ile aşılabileceğine inanan Marx, bunun bile, tüm insanlığın hâli hazırda yabancılaşmış bilinci nedeniyle kolayca öngörülebilecek bir süreç olmadığına dikkat çekmektedir. Ona göre, “kolektif olarak toplumu dönüştürmek için harekete geçmek yoluyla insanlar yabancılaşmanın onları mahrum bıraktığı olanakları görmeye başlayabilirler” (Swain, 2013: 98). Yani çözüm, öncelikle soruna ilişkin bir bilinç oluşturabilmekten geçmektedir. Yabancılaşma olgusuna dair bilinç vurgusu Hegel felsefesinden başlayarak önemli bir yer tutmaktadır. Hegel felsefesindeki parçalanmış bilinç, örneğin; Heidegger’de *Daesin* ve *Das Man*, Sartre’da ise *pour-soi* ve *en-soi* şeklinde karşımıza çıkar (Donovan, 2016: 224-228). Her bir örnekte birey, yabancılaşmış bir benlik olarak ele alınır ve onu yabancılaştıran koşullar üzerine odaklanılır. Ne var ki makro felsefi tartışmaların altını, doğa bilimlerine öykünmeyle başlayan ölçsüz bir ampirizm ile oyan pozitivist fanatizm, yabancılaşma olgusunu da çekiştirmekten geri durmamıştır. Her şeyi ölçülebilir kılma tutkusuyla hareket eden ampirik sosyoloji, yabancılaşma kavramını da dar psiko-sosyal bir boyuta hapsedme eğilimi göstermiştir. “...’yabancılaşma’yı salt bir ‘anomi’ kabul edip, iktisadi-siyasal-toplumsal bağlamıyla ilintilendirmedikleri; ve kavramı bütünselliğinden soyutlayarak ele aldıkları için, bir bakıma ‘yabancılaşma’ kuramını ‘yabancılaştırdıklarını’” (Özbudun, 2008: 40) söylemek mümkündür. Feuer ile başlatılabileceğimiz bu süreç, en geniş etki alanını Seeman’ın kavramsallaştırmasında bulmuştur.

Yabancılaşma olgusunu ölçülebilir hâle getirmeye çalışan Seeman, yabancılaşmanın ortaya çıktığını düşündüğü beş boyuta işaret etmiştir, bunlar; güçsüzlük, anlamsızlık, kuralsızlık, yalıtılmışlık (topluma yabancılaşma) ve kendine yabancılaşmadır (Seeman, 1959: 784-790). Marx’ın *emeğin yabancılaşması* şeklinde ifade ettiği süreçten devşirerek geliştirdiği *Güçsüzlük* boyutunu Seeman, bireyin kendi davranışının sonuçlarını ya da beklentilerini kendisinin belirleyemeyeceği şeklindeki inanç olarak tarif etmektedir. Kapitalist sistem içinde işçinin; ayrıcalıkları ve karar araçlarının egemen girişimciler tarafından gasp edildiği bir durum söz konusudur ancak işçilerin yaşadığı bu durum evrensel bir eğilimin örneğidir. Çünkü Weber’in de işaret ettiği üzere bu eğilim, modern asker ile şiddet araçları, bilim adamı ile soruşturma araçları ve memur ile yönetim araçları arasındaki ilişki açısından da benzerlikler göstermektedir (Seeman, 1959: 784). Seeman, yabancılaşmanın ikinci boyutu olarak belirlediği *anlamsızlık* durumunu, Mannheim’ın; işlevsel (functional) rasyonalite arttıkça özsel (substantial) rasyonalitenin azalması fikrinden yola çıkarak oluşturmaktadır. Bu süreç, yukarıda Rousseau’nun; devletin, toplumu örgütleme anlayışıyla benzerlik taşır. Bireyin, kendisi dışında oluşturulan bir anlam dünyasınca, karar verme sürecindeki netlik konusundaki asgari standartların karşılanmaması, alternatif anlamlar arasında doğru olanı tercih edeceği inancını taşımaz hâle gelmesi genel olarak bir anlamsızlık duygusu ile sonuçlanır. Diğer bir deyişle, anlamsızlık, bireyin neye inanacağını bilememesi, bireye öğretilen doğruların kendisi için bir anlam ifade etmemesi ve bu

doğruların kendisini bir sonuca götüreceğine inanmaması olarak tanımlanmaktadır (Bolton, 1972'den akt. Özler, 2014: 544). Seeman'ın kuramında yabancılaşmanın üçüncü boyutunu teşkil eden *kuralsızlık*, Durkheim'in 'anomi' kavramını referans almaktadır. Geleneksel kullanımda, anomie, bireysel davranışları düzenleyen sosyal normların bozulduğu ya da artık davranış kuralları olarak etkili olmadığı bir durumu ifade eder. Toplumsal kuralların sorgulanır hâle geldiğinde birey, amaca ulaşmada bu kuralların yeterli olacağı düşüncesinden uzaklaşarak kendi çözümlerini kullanma eğilimine gidebilir. Böyle bir durumda, teknik olarak en meşru prosedürün, kültürel olarak yasal olup olmadığına bakılmaksızın, kurumsal olarak öngörülen davranışa tipik olarak tercih edildiği gözlemlenir (Seeman, 1959: 787). Normsuzluk boyutunu takip eden bir diğer boyut *yalıtılmışlıktır*. Bu kullanım, bireyin sosyal temaslarının sıcaklığı, güvenliği veya yoğunluğu gibi bir "toplumsal uyum" eksikliği anlamında izolasyonu ifade etmemektedir. Yalıtılmışlık anlamında yabancılaşmış olanlar, entelektüeller gibi, toplumda tipik olarak yüksek değer verilen hedeflere veya inançlara düşük ödül değeri atayan kişilerdir. Bu aşama, "kuralsızlık" ve "anomie"de olduğu gibi bir değersizleştirme eğilimini içinde barındırırken dönüştürme iradesini ifade eden *isyan* hâline de yakın durmaktadır (Seeman, 1959: 789). Seeman'ın yabancılaşma için belirlediği son boyut *kendine yabancılaşma*dır. Kendine yabancılaşma; bireyin, kendisini, öz nitelikleri veya becerileri üzerinden değil dışsal olarak belirlenmiş amaçların bir aracı olarak tanımlamasından hareketle değersizleştirme ve tatminsiz bir hâle gelmesini ifade etmektedir. Seeman'a göre; sadece maaş için çalışan bir işçi, sadece geçimi için yemek yapan bir kadın veya "sadece başkaları üzerindeki etkisi için" hareket eden diğer bir tip, kendine yabancılaşmanın birer örneğini teşkil eder (Seeman, 1959: 790).

Yine bazı benzer çalışmalarda farklı sınıflamalara gidilmiştir. Örneğin Middleton (1963), yabancılaşmayı 6 boyutta ele almıştır. Bunlar; *güçsüzlük*, *normsuzluk*, *anlamsızlık*, *toplumsal yabancılaşma*, *işten yabancılaşma* ve *kültürel yabancılaşma*dır. Blauner (1964) yaptığı bir araştırmada yabancılaşmanın 4 boyutu üzerinde durmuştur. Bunlar; *güçsüzlük*, *anlamsızlık*, *yalıtılmışlık* ve *kendine Yabancılaşma*'dır. Kohn'un (1976) geliştirdiği bir başka yabancılaşma ölçeğinde ise *güçsüzlük*, *normsuzluk*, *kendinden uzaklaşma* ve *kültürel yabancılaşma* gibi dört boyut bulunurken Mau (1982) ise *güçsüzlük*, *anlamsızlık*, *kuralsızlık* ve *sosyal uzaklık* olmak üzere 4 norm belirlemiştir. Yine Türkiye'de Seeman'ın kavramsallaştırmasından yola çıkılarak C. Elma (2003) tarafından geliştirilen *anlamsızlık*, *güçsüzlük*, *yalıtılmışlık* ve *okula yabancılaşma* boyutlarından oluşan ölçek ve benzerlerine rastlamak mümkündür.

Seeman'ın kavramsallaştırmasında görüleceği üzere ampirik sosyoloji açısından yabancılaşma kavramı, her şeyden öte, psiko-sosyal bir temele indirgenerek bireyin iradi durumu merkeze alınmış olmaktadır. Örneğin; 'kuralsızlık' boyutunda bir tercih yapan birey, kültürel onaya aldırılmaksızın kendine göre en meşru eyleme yönelebilmektedir. Yine 'yalıtılmışlık' boyutu, isyan gibi bir seçeneği kullanıma sokabilmektedir. 'Güçsüzlük' seçeneğini kısmen göz ardı etsek bile diğer tüm boyutlar, bireyin bizzat kendisi tarafından teşhis edilebilen durumları ifade etmektedir. Bu anlamda Seeman'ın yabancılaşma yaklaşımı, Marksist yorumdan oldukça uzak bir noktaya düşmektedir. Kaldı ki Seeman, 'Güçsüzlük' boyutu hakkında, yapı itibarıyla eleştirel polemik unsuru dışarıda bırakarak Marksist gelenekten ayrıldığı gerçeğini bizzat kendisi ifade etmektedir (Seeman, 1959: 784). Elbette bir kavramın farklı boyutları çeşitli açılardan değerlendirmeye tabi tutulacak ve bu yolla zengin bir yapıya kavuşturulabilecektir. Ancak bu çalışmalar, merkez anlamla ilişki kurabildiği ve onu tamamlayabildiği ölçüde işlevsel olacaktır. Oysa Feuer ve Seeman gibi sosyologların analizleri, yabancılaşma olgusunun paralelinde ve ona temas etmeyecek biçimde yeni bir tartışma kanalı açmakta, kavrama ikili bir anlam yüklemektedir. Seeman'ın kavramsallaştırması ve o kavramsallaştırma üzerinden geliştirdiği ölçekten hareketle yürütülen tüm çalışmalar, yabancılaşmanın özgün anlamından uzaklaştığı gibi ortaya çıkan anlamsal ikiliği güçlendirici bir rol oynamış olacaktır.

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu araştırmanın amacı, yabancılaşma alanında Türkiye’de yapılmış lisansüstü tezlerin incelenmesidir. Bu doğrultuda, yabancılaşma alanında farklı disiplinler içinde yapılan tezlerin, yabancılaşma kavramının çift anlamı temelinde tasnifi yapılarak genel görünümünün ortaya konulması, böylece gelecekte bu alanda yapılacak çalışmalara perspektif sağlanması hedeflenmiştir. Çalışmada, yabancılaşma konulu lisansüstü tezler derlenerek, genel bir sonuca ulaşmayı hedefleyen içerik değerlendirmesi yöntemine başvurulmuş ve veriler, doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Bu nedenle bu çalışma, nitel bir araştırma özelliği göstermektedir. Nitel araştırmayı, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlamak mümkündür (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 39). Araştırma kapsamında incelenen konuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analiz edilmesiyle veri sağlanmasına doküman incelemesi denilmektedir. Araştırma yapılan alanla ilgili pek çok bilgi, görüşme ve gözlem yapmaya gerek kalmaksızın belge inceleme yoluyla elde edilebilir. Bu sayede araştırmacı zaman ve kaynak tasarrufu sağlamış olur. Hangi dokümanın önemli olduğu ve veri kaynağı olarak kullanılabileceğine araştırma konusuna bakarak karar vermek gerekir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 188).

3.2. Evren ve örneklem

Çalışmanın evrenini, Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) tez veri tabanında yer alan yabancılaşma konulu lisansüstü tezler oluşturmaktadır. Bu çalışmada örnekleme yöntemlerine başvurulmamış, araştırma evreninin tümüne ulaşmaya çalışılmıştır. Veri tabanının taranmasında “yabancılaşma” anahtar kelimesi kullanılarak disiplin farkı gözetilmeksizin bu konuda yapılmış tüm tezler listelenmiştir. Veri tabanının sunduğu yabancılaşma konulu 273 yüksek lisans, 49 doktora tezinin başlık ve özet kısımları incelenerek örneklem oluşturma yoluna gidilmiştir. Tablo 1’de evrenin temel özellikleri gösterilmiştir.

Tablo 1: Araştırma Evreninin Temel Özellikleri

	Genel Toplam		Erişime Açık		Erişime Kapalı		Erişime Açık Tezlerin Dil Bilgileri			
	f	%	f	%	f	%	Türkçe		Yabancı Dil	
Yüksek Lisans	273	%84,8	207	%75,82	66	%24,18	186	%77,5	21	%8,75
Doktora	49	%15,2	33	%67,34	16	%32,66	29	%12,08	4	%1,66
Genel Toplam	322	%100	240	%74,53	82	%25,47	215	%89,6	25	%10,4

Tabloda da görüleceği üzere araştırma evrenine giren tezlerden 66’sı yüksek lisans 16’sı doktora düzeyinde olmak üzere 82 çalışma erişime kapalı durumdadır. Bu çalışmalar örneklem dışı bırakılmıştır. Diğer taraftan erişime açık durumdaki 240 çalışmadan; 21’i yüksek lisans, 4’ü doktora olmak üzere toplam 25 tanesi yabancı bir dilde yazılmıştır. Bu çalışmalarda İngilizce dışında diller de kullanılmış olması nedeniyle yabancı dilde hazırlanan tezlerin tamamı da örneklem dışı bırakılmıştır. Böylelikle 186’sı yüksek lisans, 29’u doktora düzeyinde olmak üzere toplam 215 teze araştırma örnekleme (f=215) oluşturulmuştur.

4. Bulgular

Bu araştırma, yabancılaşma konusunda Türkiye’de yapılan lisansüstü tezlerinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmaya yüksek lisans ve doktora düzeyindeki toplam 215 çalışma dâhil edilmiştir.

Araştırmaya dâhil edilen Lisansüstü Tezlerin Temel Bilim Alanlarına Göre Dağılımı Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Lisansüstü Tezlerin Temel Bilim Alanlarına Göre Dağılımı

	Yüksek Lisans		Doktora	
	f	%	f	%
<i>Eğitim Bilimleri Temel Alanı</i>	49	26,34	9	31,03
<i>Filoloji Temel Alanı</i>	22	11,82	4	13,79
<i>Güzel Sanatlar Temel Alanı</i>	10	5,37	-	-
<i>Hukuk Temel Alanı</i>	1	0,53	-	-
<i>İlahiyat Temel Alanı</i>	4	2,15	1	3,44
<i>Mimarlık, Planlama ve Tasarım Temel Alanı</i>	4	2,15	-	-
<i>Mühendislik Temel Alanı</i>	2	1,07	-	-
<i>Sağlık Bilimleri Temel Alanı</i>	9	4,83	-	-
<i>Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanı</i>	85	45,69	15	51,72
<i>Genel Toplam</i>	186	100	29	100

Tablo 2 incelendiğinde, yabancılaşma alanında en fazla çalışmanın Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanı’nda (f=100) yapıldığı görülmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalar; Sosyoloji, Felsefe, Kamu Yönetimi, İşletme gibi toplam 17 farklı disiplin arasında dağılım göstermektedir. Onu takiben en fazla sayıda çalışma Eğitim Bilimleri Temel Alanı’nda (f=58) gerçekleştirilmiştir. Yabancılaşma konulu çalışmaların en fazla yapıldığı üçüncü alanın ise Filoloji Temel Alanı (f=26) olduğu gözlenmektedir. Diğer taraftan lisansüstü çalışmalarda yabancılaşma konusuna en az ilginin Hukuk Temel Alanı (f=1) ve Mühendislik Temel Alanı (f=2) olduğu söylenebilir. Yabancılaşma olgusunun ana tartışma mecrasının Sosyal Bilimler olması nedeniyle bu alanların konuya olan düşük ilgisi anlaşılabilir düzeydedir. Ancak özellikle Eğitim ve Filoloji alanlarının konuya olan ilgisi dikkat çekici niteliktedir. Yabancılaşmanın, Sosyal Bilimler alanında da Sosyoloji, Felsefe ve Psikoloji disiplinlerinin temel kavramlarından olması gerçeği göz önüne alınırsa Eğitim ve Filoloji alanlarında yapılan çalışma sayılarının önemi bir kez daha belirgin hâle gelmektedir. Tablo 3’te Lisansüstü Tezlerin Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanı’nda Yer Alan Disiplinlere Göre Dağılımı verilmiştir.

Tablo 3: Lisansüstü Tezlerin Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanı’nda Yer Alan Disiplinlere Göre Dağılımı

Disiplin	Sayı
Sosyoloji	13
Felsefe	14
Psikoloji	2
<u>Ara Toplam</u>	29
Diğer	71
<u>Ara Toplam</u>	71
<u>Genel Toplam</u>	100

Tablo 3'e göre, Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanı'nda yabancılaşma üzerine yapılan 100 çalışmanın 32 tanesi; Sosyoloji, Felsefe ve Psikoloji disiplininde gerçekleştirilmiştir. Bu sayılar göz önüne alındığında, Eğitim Bilimleri Temel Alanı'nda (f=58) ve Filoloji Temel Alanı'nda (f=26) yapılan çalışmaların sayılarının yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Benzer şekilde yabancılaşma konusunda doktora düzeyinde yapılan çalışmalara bakıldığında; Felsefe ve Psikoloji alanında hiç çalışma yapılmamışken Sosyoloji disiplininde sadece 3 çalışmaya rastlanılmıştır. Bu sayı Eğitim Bilimleri Temel Alanı ve Filoloji Temel Alanı'nda toplam 15'tir. Bu oranların anlamını daha iyi tetkik edebilmek için yapılan çalışmaların içerik ve yöntemlerine daha yakından bakmak faydalı olacaktır. Tablo 4'te Lisansüstü Tezlerin Ampirik ve Teorik Çerçeveye Göre Dağılımı verilmiştir.

Tablo 4: Lisansüstü Tezlerin Ampirik ve Teorik Çerçeveye Göre Dağılımı

	Ampirik		Teorik	
	f	%	f	%
Yüksek Lisans	112	52,1	74	34,41
Doktora	21	9,76	8	3,72
Genel Toplam	133	61,87	82	38,13

Tablo 4 incelendiğinde; yabancılaşma konusunda hazırlanan 215 tezin yaklaşık %62'sinin (f=133) ampirik %38'inin (f=82) teorik olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmaların ampirik ya da teorik olmasının önemi, yabancılaşma kavramının hangi anlamıyla kullanıldığı noktasında bir ön veri sağlamasındadır. Şöyle ki; hâli hazırda *pasif yabancılaşma* olgusu açısından veri toplamaya yarayacak ölçme değerlendirme aracı mevcut değildir. Ampirik çalışmalarda kullanılan veri toplama araçları *aktif yabancılaşma* olgusunu ölçmeye yönelik araçlardır. Bu yönüyle örnekleme giren tezlerin ağırlıklı olarak ampirik çalışmalar olması yabancılaşma olgusunun daha çok *aktif yabancılaşma* anlamıyla ele alındığı fikrini desteklemektedir. Ancak bu veri kendi başına yeterli değildir. Çünkü yapılan çalışmalar içinde konuyu teorik düzeyde işlenmiş olmasına karşın olgunun *aktif yabancılaşma* anlamıyla ele alındığı çalışmalar da mevcuttur. Özellikle Filoloji alanında yapılan ve çoğunlukla içerik analizi yöntemine dayanan birçok tezin teorik ya da kavramsal çerçevesi incelendiğinde Seeman'ın ya da onun kategorik perspektifinden hareketle oluşturulmuş kavramsallaştırmaların referans verildiği görülmektedir. Bu gerçekten hareketle örneklemin, *aktif yabancılaşma* anlamını ifade eden Seeman vd. perspektifi ile *pasif yabancılaşma* anlamını referans alan diğer perspektiflere göre dağılımını esas alan bir tasnife de gidilmiştir. Bu tasnif yapılırken Seeman ve benzeri kavramsallaştırmaları referans alan çalışmalar *aktif yabancılaşma*, diğer kavramsallaştırmalar ise *pasif yabancılaşma* kategorisi altında değerlendirilmiştir. Tablo 5'te Lisansüstü Tezlerin Aktif Yabancılaşma ve Pasif Yabancılaşma Anlamlarına Göre Dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 5: Lisansüstü Tezlerin Aktif Yabancılaşma ve Pasif Yabancılaşma Anlamlarına Göre Dağılımı

	Aktif Yabancılaşma		Pasif Yabancılaşma	
	f	%	f	%
Yüksek Lisans	142	66,04	44	20,46
Doktora	24	11,16	5	2,32
Genel Toplam	166	77,2	49	22,8

Tablo 5'e bakıldığında *aktif yabancılaşma* anlamına göre yapılmış tez sayısının (f=166) *aktif yabancılaşma* anlamıyla ilişkilendirilen ampirik çalışmalara (f=133) göre daha fazla olduğu görülmektedir. Aradaki farkı oluşturan 33 çalışmada, teorik düzeyde gerçekleştirilmiş olmasına karşın yabancılaşma olgusuna Seeman'ın kavramsallaştırmalarından hareketle *aktif yabancılaşma* anlamıyla yaklaşılmıştır. Şu durumda örnekleme oluşturan lisansüstü tezlerin yabancılaşma olgusunu hangi anlamıyla ele aldıklarına ilişkin en kapsayıcı veriyi son noktada *aktif yabancılaşma* ve *pasif yabancılaşma* şeklinde kategorize ettiğimiz dağılım sağlayacaktır. O hâlde biraz daha detaya inerek bu

dağılımın bilim alanları içindeki görüntüsüne bakalım. Tablo 6'da *Aktif Yabancılaşma* ve *Pasif Yabancılaşma* Anlamlarına Göre Yapılan Lisansüstü Tezlerin Bilim Alanlarına Göre Dağılımı verilmiştir.

Tablo 6: *Aktif Yabancılaşma ve Pasif Yabancılaşma Anlamlarına Göre Yapılan Lisansüstü Tezlerin Bilim Alanlarına Göre Dağılımı*

	Yüksek Lisans				Doktora			
	Seeman		Diğer		Seeman		Diğer	
	f	%	f	%	f	%	f	%
<i>Eğitim Bilimleri Temel Alanı</i>	49	26,34	-	-	9	31,03	-	-
<i>Filoloji Temel Alanı</i>	15	8,06	7	3,76	3	10,34	1	3,44
<i>Güzel Sanatlar Temel Alanı</i>	5	2,68	5	2,68	-	-	-	-
<i>Hukuk Temel Alanı</i>	-	-	1	0,53	-	-	-	-
<i>İlahiyat Temel Alanı</i>	1	0,53	3	1,61	1	3,44	-	-
<i>Mimarlık, Planlama ve Tasarım Temel Alanı</i>	2	1,07	2	1,07	-	-	-	-
<i>Mühendislik Temel Alanı</i>	2	1,07	-	-	-	-	-	-
<i>Sağlık Bilimleri Temel Alanı</i>	9	4,83	-	-	-	-	-	-
<i>Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanı</i>	59	31,72	26	13,97	11	37,93	4	13,79
<i>Genel Toplam</i>	142	76,4	44	23,6	24	82,8	5	17,2

Tablo 6 incelendiğinde *aktif yabancılaşma* anlamından hareketle gerçekleştirilen tezlerde 70 çalışmayla en büyük payı yine Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanı almaktadır. Bu alanı 58 çalışmayla Eğitim Bilimleri Temel Alanı takip ederken üçüncü sırada 18 çalışma ile Filoloji Temel Alanı yer almaktadır. Dikkati çeken nokta Eğitim Bilimleri Temel Alanı'nda, yabancılaşma olgusunu, *pasif yabancılaşma* anlamında ele alan tek bir çalışma bulunmamaktadır. Filoloji Temel Alanı'nda da bu oran 3/18'dir. Bu sayı/oranlar, yüksek lisans ve doktora düzeyleri için ayrı ayrı değerlendirildiğinde de birbirine paralel sonuçlar çıkmaktadır. Başka bir açıdan bakıldığında, yabancılaşma konusunda yüksek lisans düzeyinde yapılan tezlerin sadece %32'si Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanı'nda yer alırken %68'i diğer bilim alanlarında bulunmaktadır. Bu oran doktora düzeyindeki tezler için Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanı'nda %38 diğer alanlarda ise %62'dir. Bu durum bize, sosyal bilimler dışında kalan disiplinlerin, yabancılaşma olgusunun *pasif yabancılaşma* anlamına oldukça uzak olduklarını göstermektedir. Diğer taraftan sosyal bilimler içinde kalan disiplinlerde yabancılaşma olgusunun *pasif yabancılaşma* anlamı önemli ölçüde korunmakla birlikte *aktif yabancılaşma* anlamının etkisinin küçümsenmeyecek durumda olduğu bilgisini de vermektedir.

5. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada; yabancılaşma konusunda yapılan akademik çalışmalarda ortaya çıkan anlam ikiliği sorunsalına dikkat çekilmek istenmiş, bu sorunsalın daha somut biçimde kavranabilmesi için yabancılaşma konusunda yapılan lisansüstü tezlerin sistematik bir incelemesinin yapılması yoluna gidilmiştir. Tezler üzerinde yapılan incelemenin sonucunda, bu konuda yapılan çalışmalarda bir anlam birliğin olmadığı ve bu çalışmaların aynı kavramın birbirinden tamamen farklı sonuçları olacak iki temel anlamı üzerinden yürütüldüğü görülmüştür. Aynı adla, aynı havuzda yer alan bu çalışmaların, daha sonra yapılacak ve yine bu havuzdan beslenecek yabancılaşma konulu çalışmaları ne yönde etkileyeceği ise tartışma konusudur.

Yabancılaşma olgusu hakkında ilk ve önemli tartışmalar; sosyoloji, felsefe ve psikoloji gibi sosyal bilimler alanlarında gerçekleşmiştir. Feurbach, Hegel, Marx, Fromm, Freud ve Sartre gibi isimlerin bu konu hakkındaki birbirini eleştiren, düzeltten, katkı yapan görüşleri yabancılaşma olgusunun bütünlüklü değerlendirilebilecek bir anlamının oluşmasına vesile olmuştur. Bu anlamın bize işaret ettiği temel özellik, yabancılaşma durumunun insan iradesi dışında gelişip gizil bir sorun olarak varlığını sürdürüyor olmasıdır. Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısında olguyu ölçülebilir bir hâle getirmek isteyen

Seeman'ın çalışmasında bu anlam değişime uğratılmıştır. Seeman'ın kavramsallaştırmasında yabancılaşma, bireyin, kendi iradesi ile kendisi dışındaki “şeylere” yönelik aidiyet içermeyen duygular geliştirmesine karşılık gelmektedir. Seeman'ı referans alan birçok araştırmacı da bu olguyu benzer bir noktadan hareketle kavramsallaştırmış ve sonraki çalışmalara kaynaklık etmiştir. Bu noktada yabancılaşma olgusunun; biri açık diğeri gizil olan iki farklı sorunu ifade etmesi çelişkisi ortaya çıkmaktadır. Bu çelişkinin yeni bir kavramsallaştırmayla çözüme kavuşturulması ihtiyacı söz konusudur. Bu çelişki ve ihtiyaca işaret etmeyi gaye edinen bu çalışma ihtiyaç olan kavramsallaştırmayı başka bir çalışmanın konusu olarak tanımlasa da en azından mevcut durumun kategorik olarak daha kolay ortaya konulabilmesini sağlamak amacıyla bir ön kavramsallaştırmaya gitmiştir. Bu doğrultuda, yabancılaşma olgusu hakkında Seeman'dan önce yapılan değerlendirmeler *pasif yabancılaşma*, Seeman'la birlikte başlayan yeni değerlendirme biçimleri de *aktif yabancılaşma* kavramları ile ifade edilmiştir.

Problemin somut veriler üzerinden ortaya konması amacıyla Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) tez veri tabanında yer alan yabancılaşma konulu lisansüstü tezler taranmış, ulaşılan tezlerden izinsiz ve yabancı dilde yazılmış olanları elenerek 186'sı yüksek lisans, 29'u doktora düzeyinde olmak üzere toplam 215 tez incelemeye alınmıştır. Bu tezlerin 100 tanesi, yabancılaşma konusunun esas tartışma alanı olan sosyal bilimlere aitken 115 tanesi diğer alanlar içinde dağılmıştır. Örneklem ($f=215$) içinde yer alan tezlerin 133 tanesi ampirik, 82 tanesi ise teorik çalışmalardır. Ampirik çalışmaların sayısı Sosyal Bilimler alanında 63, diğer alanlarda 70'tir. Literatürde, yabancılaşma olgusunun anlam ikiliği üzerine bir çalışmanın yapılmamış olduğu ve *pasif yabancılaşma* durumunu ampirik düzeyde tespit edebilecek ölçme değerlendirme araçlarının mevcut olmadığı gerçeği göz önüne alındığında, başta sosyal bilimler dışındaki alanlarda olmak üzere bu konuda yapılan çalışmaların büyük bölümünde *aktif yabancılaşma* anlamının temel alındığı ilk bakışta tespit edilebilmektedir. Ampirik çalışmaların örneklem içinde 61,87'lik bir paya sahip olması, yabancılaşma olgusuna ilişkin alginın *pasif yabancılaşma*'dan *aktif yabancılaşma*'ya doğru kaydığının açık bir göstergesidir.

Yabancılaşma olgusunun anlamına ilişkin çelişik durumun *aktif yabancılaşma* lehine güçlenmesinin tek göstergesi ampirik çalışmaların yoğunluğu değildir. Çünkü teorik çalışmalar olmasına karşın yabancılaşma olgusunun tanımını Seeman kavramsallaştırmasından hareketle yapan çalışmalar da mevcuttur. Teorik ve ampirik çalışmalar bir arada incelendiğinde Seeman'ın kavramsallaştırmasını referans alarak yabancılaşma olgusunu *aktif yabancılaşma* anlamıyla ele alan çalışmaların sayısı 166'dır. Bu sayı, olguyu *pasif yabancılaşma* temelinde ele alan çalışmalar için 49'dur. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere olgunun, *pasif yabancılaşma* anlamından *aktif yabancılaşma* anlamına doğru kayma eğilimi daha ciddi boyuttadır. Olgunun anlamının doğru biçimde tanımlanması ve korunması için hassasiyet göstermesi gereken alanın öncelikle Sosyal Bilimler ve Sosyoloji, Felsefe ve Psikoloji gibi disiplinler olması gerekir. Yabancılaşma olgusunun farklı anlamlarının bilim alanlarına göre dağılımı incelendiğinde, *pasif yabancılaşma* anlamını muhafaza eden çalışmalarda Sosyal Bilimler alanının ($f=30$) %61,22, Sosyoloji, Felsefe ve Psikoloji disiplinlerinin ise ($f=20$) %40,81'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Sosyoloji, Felsefe ve Psikoloji disiplinlerinde gerçekleştirilen yabancılaşma konulu tezlerde *aktif yabancılaşma* anlamlı çalışmaların payı %30'dur. Bu göstergelere bakarak genel düzeyde Sosyal Bilimler alanında, özel olarak Sosyoloji, Felsefe ve Psikoloji disiplinlerinde yabancılaşma olgusuna ilişkin *pasif yabancılaşma* temelli kavrayışın ağırlığını koruduğu ancak *aktif yabancılaşma* temelli kavrayışın da literatüre girmeye başladığını söylemek mümkündür.

Türkiye'de, bilimsel çalışmaların içerik ve yöntemine ilişkin kategorik tasniflere dayanan endekslere rastlanmasa da bilimsel makalelere yer veren dergilerin arşivleri üzerinde yapılabilecek genel bir gözlemde, tüm bilim alanlarında ampirik çalışmalara yönelik artan ilgi kolayca tespit edilebilir. Özellikle multidisipliner veya disiplinlerarası şeklinde ifade edilen çalışma biçiminin yaygınlık kazanmasıyla doğa bilimleri ya da Mühendislik bilim alanlarında bile sosyal problemlerin, araştırma

konusu hâline geldiği görülmektedir. Elbette ki herhangi bir problem alanına farklı disiplinlerin penceresinden yaklaşmanın geliştirici ve zenginleştirici etkisi olacaktır. Ancak bu aşamada önemli olan nokta, problem alanına dâhil olan kavramların çalışmaya katılan tüm disiplinler tarafından doğru ve kesin bir biçimde kavranılmasıdır. Örneğin, “ünlü insanbilimciler A. L. Kroeber ve Clyde Kluckhohn, ekin (kültür) kavramının tanımlanış biçimleri üzerine yaptıkları bir incelemede tam 164 değişik ekin tanımı saptamışlardır” (Ozankaya, 1976: 152). Bu durum, kültür kavramının tanımlanmasına engel değildir. Kültür konusunda yapılan çalışmalarda ya en kapsayıcı tanım seçilir ya da tanımlar arası bir değerlendirme sonucu kapsayıcı olacağı düşünülen bir tanım yapılır. Önemli olan nokta, kullanılacak tanımın mevcut tanımlarla çelişecek bir anlam oluşturmamasıdır. Bu anlamda araştırmacıların, çalışmaları için en fazla hassasiyet göstermeleri gereken nokta, araştırmaya temel oluşturan kavramların doğru biçimiyle tanımlanması olmalıdır. Bu çalışmada elde edilen bulgular göstermektedir ki yabancılaşma kavramının anlamı bağlamında bu hassasiyet yeterince gösterilmemiştir. Özellikle sosyal bilimler dışındaki alanlarda yabancılaşma konusunda yapılan çalışmaların önemli bir bölümünde, kavramın ampirik bir çalışmaya konu olabilecek anlamıyla yetinme kolaylığına kaçılmıştır. Bundan daha problemli olan nokta ise olguyu *aktif yabancılaşma* anlamı üzerinden ele alan çoğu çalışma, kavramın *pasif yabancılaşma* anlamına yer dahi vermemiştir. Bu durum, araştırmacının ya diğer anlamdan haberdar olmadığı ya da diğer anlamı bilinçli bir biçimde göz ardı ettiği anlamına gelir ki her iki durum da etik ve yeterlilik açısından bir problemidir.

Seeman tarafından tanımlanan ve ölçülebilir hâle getirilen *aktif yabancılaşma* durumu, bireyin toplumsal yaşam içerisinde karşılaştığı önemli bir sorunu işaret etmesi bakımından oldukça yararlı ve işlevsel bir katkıdır. Sorun şudur ki, bu katkı, hâli hazırda önemli bir soruna işaret eden başka bir kavramın anlamsal alanının bulanıklaşmasına etki etmektedir. Bu aşamada en sağlıklı çözüm, her iki katkının kesiştiği yabancılaşma olgusu üzerinde yeni bir kavramsallaştırma çabasına girilmesidir. Bu çalışma öncelikle bu ihtiyaca işaret etmeyi sonra da ihtiyaç olan kavramsallaştırma sürecine bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu noktada, yabancılaşma olgusunun bireyin iradesi ve bilinci dışında gelişen hâli için *pasif yabancılaşma*, bireyin kısmen de olsa iradesi ve bilinci dâhilinde gelişen hâli için *aktif yabancılaşma* kavramlarını önermektedir. Ancak bu çalışma *adlandırma* ve *kavramsallaştırma* süreçlerinin farklı nitelikler taşıdığı gerçeğini göz önünde tutarak sözü geçen ifadeleri bir *adlandırma* olarak değerlendirmektedir. Kavramsallaştırma ise bu çalışmada önerilen ya da yeni önerilecek ifadelerin altlarının doldurularak operasyonel bir içeriğe kavuşturulmasını amaçlayan başka bir çalışmayla mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Akar, Y. (2011). Fakir Baykurt'un Romanlarında Yabancılaşma ve Aidiyet Sorunu, Turkish Studies - International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 6/3 Summer 2011, p. 1637-1644, Doi Number: 10.7827/TurkishStudies.2534, ANKARA-TURKEY.
- Ataş, Ö. & Ayık A. (2013). Öğretmen Adaylarında Okula Yabancılaşma; Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/8 Summer 2013, p. 103-122, Doi Number: 10.7827/TurkishStudies.5464, ANKARA-TURKEY.
- Bezirci, A. (1990) Önsöz, (İç.Varoluşçuluk), (Çev. Asım Bezirci), İstanbul: Say Yayınları.
- Blauner, R. Alienation and Freedom: The Factory Worker and His Industry. The University of Chicago Press. 1964, 479-498.
- Bolton, C, (1972), “Alienation and Action: A Study of Peace-Group Members”, The American Journal of Sociology, Vol.78, No.3, pp. 537–561.

- Donovan, J. (2016) Feminist Teori, İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Elma, C. (2003) İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin İşe Yabancılaşması (Ankara İli Örneği), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Eroğul, C. (1966). Diyalektiğe giriş. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. Cilt: 21 Sayı: 3 DOI: 10.1501/SBFder_0000000465 Yayın Tarihi: 1966, Ankara.
- Feuerbach, L. Hristiyanlığın Özü. (Çev. Devrim Bulut). Ankara: Öteki Yayınevi, 2004
- Hegel, G.W.F. (1991) Mantık Bilimi, (Çev: Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınevi.
- Horney, K. (2017) Psikanalizde Yeni Yollar, (Çev. Selçuk Budak), İstanbul: Totem Yayınları.
- Karasar, N. (2012) Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar-İlkeler-Teknikler, 23. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
- Kıvılcımlı, H. (2018) Diyalektik Materyalizm Nedir? Ne Değildir?, Köxüz Dijital Yayınları.
- Kohn, M.L. Occupational Structure and Alienation. Alienation and The Social System. Publisher; A. W. Finifter. John Wiley and Sons Inc, New York, 1976.
- Mau, R.Y. The Validity and Devolution of A Concept: Student Alienation. Adolescence, 1992 (27-107); p: 731-741
- Middelton, R. Alienation. Race and Education. American Sociological Review, 1963, 28.
- Nerimanoğlu, K.V. (2015) Dil (Bilimi) ve Felsefe, Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 10/8 Spring 2015, p. 103-140, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8069> ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY.
- Özbudun, S. & Demirer, T. (2008) Yabancılaşma, (İç. Yabancılaşma Ve...), Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Özler, N.D.E.& Dirican, M.Ö. (2014) Örgütlerde Yabancılaşma İle Tükenmişlik Sendromu Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S (39), 291-310.
- Rousseau, J.J. (1999) Toplum Sözleşmesi, (Çev. A. Erenuluğ), İstanbul: Öteki Yayınları.
- Seeman, M. (1959) On The Meaning Of Alienation, American Sociological Review, Vol. 24, No. 6, 783-791.
- Swain, D. (2013) Marx'ın Teorisine Bir Giriş Yabancılaşma, (Çev. H.T. Urbarlı), İstanbul: Uluslararası Akım Tanıtım Yayıncılık.
- Tuğcu, T. (2002) Yabancılaşma Problemi, Ankara: Alesta Yayınevi.
- Yıldırım, A. Ve Şimşek, H. (2008) Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, 6. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Çevrimiçi Kaynaklar

- TDK, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=yabanc%C4%B1, Erişim Tarihi: 12.01.2019.